

Kutatási profil szempontjából észrevehető a társadalom- és művelődéstörténet újszerű hangsúlya az egyébként bejáratos politika- és gazdaságtörténettel szemben. A törekvésekben különösen a társadalomtörténet mikrohistorikus megközelítése (életkörnyezet, demográfia, településfejlődés, tudatformák, oral history, gender-kérdések) vagy például a hatalom természetének, megnyilvánulási formáinak és szimbolikájának történeti-antropológiai megvilágítása megnyerő. Ezzel a készültséggel különösen eredményes a kora újkori folyamatok és összefüggések vizsgálata. Lehetséges, hogy idevonatkozólag egyelőre az „esettanulmányok” korszakát éljük. De ezek mentén bizton számíthatunk eme erősen meghatározó korszak történetének szintézisére, amely a honismeret, a politikatörténet, a kulturális fejlődés és az átfogó szellemi áramlatok tükrében kitapintja majd a cseh nemzeti arcukat ma sok ponton még homályos vonásait, a társadalomfejlődés lényegi mozgatórugóit, melyek régióként változó képet mutattak, mielőtt a fejlődés végén fedésbe kerültek volna egymással.

Magát a fejlődést a tanárképzés általánosabb igényei és a szakterületi specifikáció vonzása között feszülő metodikai ellentétek kényszerítették ki, hiszen a nemzetközi standardhoz igazított akkreditációs követelményeknek való megfelelés az autonóm szervezetséget igényelte. Természetesen nagy jelentőséggel bír a tudományos pályán történő előrehaladás belátható, csak a képességektől függő perspektívája, az intézményközi mobilitás lehetősége. A kép ebben a tekintetben is jól alakul. Az előremutató törekvésekben élen jár České Budějovice és Ostrava, ugyanakkor hátramarad egyelőre Plzeň és Liberec, igaz, hogy legalábbis Liberec esetében maga a folyamat is később indult meg. Ma már nem egy intézmény egyenrangú partner akár Prága, Brno, akár Bécs, Krakkó vagy Lipcse számára. Tehertételnek látszik pillanatnyilag az egymástól függetlenül közreadott szaklapok, értesítők pazarló párhuzamossága a publikációs igyekezet kielégítésére, sok üresjáratral. Ugyanakkor néhány munkatárs kiemelkedően teljesít a nemzetközi szakajtóban, együttműködések vezetőjeként vagy szakmai konferenciákon egyaránt. Az előrehaladás további lehetősége biztató. (A német nyelven közölt tanulmányt csehéből fordították.)

Komáromi Sándor

Kisebbségi politika

Ceaușescu és a romániai németek kitelepedése

Baier, Hannelore: Ceaușescu und die Aussiedlung der Deutschen aus Rumänien. = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. 35. Jg. 2012. 1. no. 27–50. p.

A romániai németek, azaz: a bánági és szatmári svábok, valamint az erdélyi szászok 1950–1989 között „családegyesítés” címén, egyéni kérelem alapján települhettek ki Nyugat-Németországba, ahol a világháború végén elmenekült, Wehrmacht- és SS-kötélekekből dezertált vagy orosz hadifogságból elengedett hozzátartozók, rokonok éltek. Négy évtized alatt a régi magyar királyok, majd a Habsburgok által letelepített, utóbb román uralom alá került német ajkú kisebbség addigra már több százszázalékos tömegének mintegy 80-90 százaléka fordított hátat Romániának. (Utolsó nagy hulláma az 1989-es forradalmat követő kiutazási szabadsággal élve mondott búcsút a szülőföldnek.) A „családegyesítés” fedőnév alá vont kitelepedésfolyamat indítéka mindinkább túlmutatott a hivatalos megnevezésen: nyugatnémet civil és állami pártfogással tömeges repatriálás folyt, amely anyagi viszonzás mellett zajlott, így egyszerű „kivásárlásnak” látszott, különösen az időtáv Ceaușescu pártfőtítkárrá-államfővé váltakozva vagy egyidejűleg – a kinti rokonság, a nyugatnémet állam (devizában!), illetve (megváltott javaival vagy vesztegetéssel) maga a kérelmező állta. A jelenség ennél azonban jóval összetettebb. A folyamatossá vált kitelepedés igazgatási, külkapcsolati háttere, gyakorlati menete, melyet a Securitate 1962-től ellenőrzése alá vont, a vonatkozó titkosszolgálati források egészen új keletű közreadásáig nem volt ismert, csak különféle legendák keringtek róluk. Az archív dokumentumok 2011-ben Bukarestben kiadott, 900 oldalas gyűjteménye (*Acțiunea „Recuperarea” – Securitatea și emigrarea germanilor din România, 1962–1989*) most választ ad számos kérdésre. Egyes, a közreadás előszelében megjelent visszaemlékezések, akkori szereplők-

kel készült interjúk stb. tovább bővítik a képet. Alább egy első olvasat benyomásai következnek.

***

A német családgyesítés gyakorlata az 1940-es évek végére, az 1950-es évek elejére nyúlik vissza. Akkor egymásnak feszült a humanitárius kötelezettség és az „imperialista-revansista” veszély elhárítása, de a Romániába (!) történő visszatelepődést vagy az ellenkező irányú helyváltoztatást egyes, valós családi viszonylatok esetén megoldották. A családgyesítésen túlmutató kivándorlási téma ebben az időszakban tulajdonképp romániai zsidók esetében merült fel, és az RKP „antifasiszta” elkötelezettsége jegyében kapott zöld jelzést, de központi utasításba került a maradásra történő „meggyőzés” feladata. Egyidejűleg azonban – Hruscsovval egyeztetve – Izrael Állammal szemben bevezetésre került a „gazdaságilag kifizetődő” kivásárlási modell alkalmazása. Románia a nyugatnémet állammal szintén az 50-es években kezdett tapogatózó megbeszélésekbe a kisebbségi német „családgyesítés” közös szabályozását illetően, melyekre a gazdasági kapcsolatok kiépítésére irányuló tárgyalásokat használták föl (1954, 1956, 1958: Bécs, Bonn, Bukarest). Ezek során – akkor még közvetlen diplomáciai kapcsolatok hiányában – a párizsi követ útján kérte a bonni kormányt konzultáns kijelölésére, akit német részről a szövetségi gazdasági minisztérium egyik tanácsosa személyében találtak meg. Gheorghiu-Dej, akkori RKP-elsőtítkár szondázta a diplomáciai kapcsolatok felvételét is, de német részről erre még jó ideig nem volt készség. Ugyanakkor Bukarestben sor került a német kereskedelmi képviselő felállítására, amely a családgyesítést érintő kapcsolattartást a feladatkörébe vette. E csatornán keresztül kapott a román fél terjedelmes névjegyzékeket, majd 1966 folyamán jutott el hozzá a sorsdöntő felvetés, amely százezres nagyságrendű kitelepülési folyamat támogatásáról szólt, az anyagi károk megfelelő térítése mellett. Román részről ezt akkor formálisan elutasították, diplomáciai virágnyelven juttatták kifejezésre, miszerint nem kívánnak összefüggést teremteni a diplomáciai kapcsolatok 1967-re kiérlelt felvételével. De bizalmas egyeztetések során át folyamatosan napirenden tartották a német javaslatokat, és eleget tettek az igényeknek. A dokumentumkötet fő súllyal e hol futó megegyezések, hol kötöttebb jellegű megállapodások gyűjteménye, a hasonló korábbiakat is beleértve.

A kivándorlási szándék a németeknél az 50-es évek végén kapott lábra – a nyugati életminőségről, a lengyelországi németek szervezett kitelepüléséről vett (tilos) rádióértesülések vagy a már visszalátogató emigránsok szájából hallottak vonzásában. Hivatalosan csak hiteles családkapcsolati tényállást tükröző kérelmeket fogadtak el, de az igénylések tömegében könnyen előfordulhattak visszaélések. A *Párt* ezúttal is kiadta a feladatot egyrészt a nyugati propagandát ellensúlyozó agitációra és „népnevelésre”, másrészt a kritériumok szigorítására és a szigorúbb ellenőrzésre, egyúttal pedig az ellenirányú megoldás szorgalmazására: a nyugati hozzátartozó jöjjön Romániába. A 60-as évek során elhatalmasodó kitelepülésvágy társadalmi lázával szemben tehetetlen és értelmetlen politikai agitáció tapasztalatait összegzi Paul Schuster pályakezdő író – 1968-ban, immár az új pártfőtítkár színe előtt, a „német nemzetiségű alkotók és tudósok demokratikus fórumán”. (Valószínűleg ezzel indult el a kiközösítés és üldöztetés útján, vö. a Kisebbségkutatás róla szóló korábbi anyagát. – K. S.)

Romániának alapértelmezésben, sem gazdaságilag, sem pedig nemzetközi tekintélye szempontjából, nem állt érdekében a német kisebbség exodus; a maga opciója a beolvasztás, a „betérés” lett volna. Ugyanakkor a felkínált „kárenyhítés” csáberejének (a gazdasági növekedés hirtelen visszaesése során) nem kívánt ellenállni. Ceaușescu penetráns kettős beszédbe kezdett: otthon a romániai németek álnok kicsalogatásával vádolta Németországot, külföldön Románia „humanitárius” elkötelezettségével tüntetett, és a továbbiakban is csak „családgyesítésről” beszélt. Kettős beszéde rágalmban sem szűkölködött: Németország, úgymond, kártalanítással kecsegteti a kitelepülőket. A nyugatnémet részről megfizetendő fejkvótát mindeközben – 5000-ról 7800, majd 8900 márkára (útiköltség, vám költség stb. rátéve) – feljebb és feljebb srófolta. Egyidejűleg elutasította a német Vöröskereszt humanitárius ajánlközését. A szövetségi kormány a menekültszervezetek nyomása alatt lenyelte a sértéseket, nem vitázott Romániával. A kitelepülők vegzálása román oldalról a kérelmek benyújtása után szánalmas végkifejlet: a diktátor még meg is haragudott a távozókra, a bizonytalanra szóló várakozás alatt már nem tűrte meg őket állásukban, rájuk küldte a Securitatét (ahogy azt íróiktól is megismertük), de nemzeti bankja felvette az utánuk járó összegeket, hogy a devizamilliárdokat eltapssolja céltalan fejlesztésekre vagy fényűzésre.

Komáromi Sándor